

In memoriam dr. Dušan Biber (25. 5. 1926–8. 2. 2020)

V nič kaj zimskem 18. februarju letos smo se na ljubljanskih Žalah poslednjič poslovili od dr. Dušana Bibra, znanstvenega svetnika Instituta za savremenu istoriju v Beogradu in Inštituta za zgodovino delavskega gibanja ter nato Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, raziskovalca vpetosti jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja v drugi svetovni vojni v mednarodne odnose.

Dušana Bibra je pri raziskovalnem delu odlikovala vztrajnost in elokventnost. Njegova življenjska pot je bila, kot pri mnogih njegove generacije, pod pritiskom prelomov, ki jih je prinesla druga svetovna vojna in njene posledice. Ljubljančan po rodu je zrasel v liberalni družini, sam je bil kot dijak klasične gimnazije član sokolske organizacije, ko je tudi Kraljevino Jugoslavijo aprila 1941 zajela nova svetovna vojna. Še ne šestnajstleten se je v mladostnem zagonu, a s svojim premislekom, vključil v odporiška dejanja v okupirani Ljubljani in tako mlad doživel internacijo v taboriščih Gonars in Monigo, dveh taboriščih italijanskih oblasti za uporne Slovence iz Ljubljanske pokrajine. Sedemnajstleten je po kapitulaciji Italije postal partizan. Boril se je mnogo več z besedo kot s puško, kot vojnega dopisnika in propagandista ga je pot vodila na Primorsko, v partizansko Dalmacijo, v Prekmurje. Njegova novinarska pot v povojnem časnikarstvu je bila za mladega Bibra meteorska; pri dvaindvajsetih letih je postal zunanjepolitični urednik Ljudske pravice. Spletka, ki ga je označila za “objektivno koristnega informbiroju”, ga je ponovno vrgla v zapor, v domačega v socializmu, za katerega zmago se je boril in vanj verjel, in na t. i. družbeno koristno delo.

Poklicni in osebni zlom mu je ponudil novo življenjsko pot. Njegov zdravnik, dr. Kanoni, ga je usmeril k študiju zgodovine, v katerem je, že zrel, pokazal vso svojo nadajenost. Z diplomom je našel svoj kotic pod soncem kot znanstveni štipendist Instituta društvenih nauk v Beogradu, v osrednjem družboslovno humanističnem inštitutu v državi, dovolj odmaknjeno od poklicno budnih ušes v Ljubljani. Tam je začel svojo raziskovalno in znanstveno pot z raziskovanjem jugoslovansko-nemških odnosov med obema vojnoma in jo nadaljeval vse do naziva znanstvenega svetnika medtem nastalega

Inštituta za savremenu istoriju. Doktoriral pa je vendar na ljubljanski univerzi. Leta 1964 je tam dosegel doktorat zgodovinskih znanosti z disertacijo *Nemška narodnostna manjšina v Jugoslaviji s posebnim ozirom na nacistično gibanje in nemško peto kolono*, ki je še danes najboljša študija o vzponu nacistične ideologije in pronacistične usmerjenosti med nemško manjšino v Jugoslaviji, in jo je še dopolnjeno izdal dve leti pozneje (*Nacizem in Nemci v Jugoslaviji : 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966). Biber je v njej analiziral oblike in vzvode, ki so raznoliko sestavo manjšine vodili v sprejemanje nacizma in njeno nacifikacijo, pri čemer je že uporabil v nemških arhivih zbrane vire. V svojem prvem raziskovalnem obdobju je svoje raziskave osredotočal na jugoslovansko-nemške odnose v tridesetih letih 20. stoletja, temeljito pa je raziskal tudi okoliščine padca vlade, ki jo je vodil Milan Stojadinovič (*O padu Stojadinovićeve vlade*. Istorija 20. veka, 1966, št. 8). Ob reorganizaciji zveznih inštitutov leta 1969 so Bibra vključili v Institut za savremenu istoriju, kjer je deloval naslednjih pet let. Medtem je spremenil fokus svojega raziskovalnega zanimanja. Z odprtjem arhivov Velike Britanije in ZDA za čas druge svetovne vojne je postalo in ostalo njegovo osrednje raziskovalno področje mednarodni položaj Jugoslavije pred in med drugo svetovno vojno, zlasti odnos zavezniške koalicije do jugoslovanskega odporniškega gibanja.

Kljub uspešni znanstveni karieri pa si je želel domov. Leta 1974 se je zaposlil v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, kjer je nadaljeval raziskave o odnosih zahodnih zaveznikov do jugoslovanskega odporniškega gibanja. Biber je bil prvi med slovenskimi zgodovinarji, ki je sistematično zbiral in proučeval arhivsko gradivo za obdobje druge svetovne vojne v britanskih in ameriških arhivih. Rezultati tega raziskovanja so bili številni znanstveni članki in nastopi na domačih in mednarodnih konferencah, v katerih je obravnaval posamezne vidike vojnega delovanja ameriških in britanskih misij v Jugoslaviji, ki je bilo povezano z razpetostjo med jugoslovansko vlado v Londonu in Kairu, Dražo Mihailovićem v njegovih vlogah ministra v vladi in vodje oboroženega (odporniškega / kolaborantskega) gibanja v Jugoslaviji in narodno-osvobodilnim gibanjem Josipa Broza–Tita. Med dosežki Bibrovega raziskovanja je tudi več izčrpnih objav virov. V zagrebškem časniku *Vjesnik* u srijedu je objavil tri obširne serije dokumentov o zavezniški politiki do Jugoslavije in do odporniškega gibanja do konca vojne. Njegovo poglavitno tovrstno delo je znanstvena izdaja medvojne korespondence med voditeljem odporniškega gibanja v Jugoslaviji ter poznejšim ministrskim predsednikom jugoslovanske vlade Josipom Brozom Titom in britanskim premierjem Winstonom Churchillom (*Tito – Churchill, strogo tajno : zbornik britanskih dokumentov 28. maja 1943–21. maja 1945*. Zagreb ; Ljubljana : Delo, Globus, 1981).

Izbrana komentirana dokumentacija je najbolj celovit objavljeni korpus za proučevanje postopnega preoblikovanja britanskega pogleda na jugoslovansko situacijo v drugi polovici vojne in hkrati taktike odporniškega gibanja za prevzem oblasti v Jugoslaviji.

Na Inštitut za zgodovino delavskega gibanja je Biber prinesel ne le poznavanje komaj odprtih arhivskih fondov v Londonu in Washingtonu, pač pa tudi poznavanje in stike z britanskimi zgodovinarji tiste generacije, med njimi posebej Wiliama Deakina, s katerim sta postala osebna prijatelja. Prinesel je tudi duha, ki je videl čez slovensko obzorje, opozarjal je na jugoslovansko in mednarodno dimenzijo jugoslovanskega

in slovenskega odporniškega gibanja. V skoraj dveh desetletjih dela v inštitutu je raziskovanje poglobil in razširil na nekatere novoodprte korpuse gradiva, nastopil z vrsto referatov doma in v tujini, v inštitutovi reviji objavil vrsto člankov o delovanju misij in njihovih presojah odporniškega gibanja. Osredotočil se je na raziskovanje delovanja zavezniških misij na Slovenskem, ki jih je prvi umestil tako v vir pogleda na slovensko odporniško gibanje s strani, kot v njihovo delovanje na Slovenskem, pa tudi v širšem okviru zavezniškega obveščevalnega prodiranja na območje nemškega rajha. Pregled te tematike je podal v izčrpni razpravi *Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB* (Borec 1990, št. 1–3). Bil je glavni motor štirih britansko-jugoslovanskih zasedanj, med katerimi je bilo najbolj odmevno soočenje o koncu druge svetovne vojne v Jugoslaviji (*Konec druge svetovne vojne v Jugoslaviji : okrogla miza jugoslovanskih in britanskih zgodovinarjev, 4, 1985, Brdo pri Kranju*. Ljubljana: Založba Borec, 1986). Biber je več desetletij aktivno sodeloval v mednarodnem krogu zgodovinarjev druge svetovne vojne, bil je podpredsednik Mednarodnega komiteja za zgodovino druge svetovne vojne v letih 1985–2000, bil predsednik jugoslovanskega komiteja za zgodovino druge svetovne vojne in nato, po 1991, pooblaščenec slovenskega komiteja za zgodovino druge svetovne vojne. Bibrova vključitev v raziskovalno skupino takratnega Inštituta za zgodovino delavskega gibanja je pomembno razširila raziskovalni obseg ustanove, okrepila inštitutov prehod v znanstveno ustanovo in zastavljene raziskovalne programe. Veliko je prispeval tudi neformalno. V skladu s svojim odprtim in kolegialnim, prav nič vzvišenim, pa čisto ironično šegavim značajem je rad pomagal svojim kolegom in kolegicam z nasveti, diskusijami in gradivom.

Ohranjanju širine in povezavam v svet se ni odpovedal niti po upokojitvi, vzdrževal jih je osebno vse do zadnjih let življenja, in več kot desetletje sodeloval v navezovanju in ohranjanju stikov Zveze borcev in udeležencev NOB z mednarodnim okoljem. Vztrajal je tudi v znanstvenem delu, omenjam vsaj znanstveni članek o državnem udaru generala Simovića 27. marca 1941 (*The Yugoslav coup d'État : 27th March 1941. Barbarossa : the Axis and the Allies*) in sodelovanje v mednarodni akciji o problemu nacističnega ropanja zasedenih držav (*Yugoslav monetary gold 1939–1951. Nazi gold : the London conference, 2–4 december 1997; slovenska izdaja Jugoslovansko monetarno zlato 1939–1951 : dopolnjeno besedilo referata, predloženega mednarodni konferenci o nacističnem zlatu, London, 2.–4. decembra 1997, Zgodovinski časopis 52 1998, št. 2*).

Biber je bil elokventen raziskovalec in debater, poznal je mnoga ozadja in zakulisja, poleg tega pa je zgodovinarju v sebi – načela, ki se ga je trdno držal – rad dodal tudi nekaj časnikarske žilice, saj je rad imel nastope v širši javnosti, javljanje v časnikih, polemiko, morda včasih tudi s sporočilom, ki manj načitanim ali obveščeniim ni vedno povedalo tistega, kar je želel. S svojim boljšim poznavanjem beograjskih razmer je bil med zgodovinarji prvi, ki je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja videl vso globino političnega spopada različnih vizij prejšnje države, ki se je nato razplamtela tudi v zgodovinopisju. Tudi to je bil odraz njegovega analitičnega daru in ostrine misli, po kateri se bomo, poleg njegovega prispevka k zgodovinopisju druge svetovne vojne, spominjali preminulega kolega.